

UOT 81

DƏNİZ İNGİLİS DİLİ DİSKURSUNUN BƏZİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Zeynalov E.A.

Azərbaycan Dövlət Dəniz Akademiyası
AZ1118, Bakı şəh., R. Rüstəmov küç., 36
E-mail: ezeynalov64@yahoo.com

Xülasə. Məqalədə Dəniz ingilis dilinin (ME) həm akademik və peşəkar sektorlarda xüsusi diskurs (kommunikasiya) tipi kimi kommunikativ xüsusiyyətlərinə, həm də dənizdə kommunikasiyanı asanlaşdırmaq məqsədilə ingilis dilinin ortaq dil kimi (**English a Lingua Franca (ELF)**) istifadə olunmasına diqqət yetirilir. Dəniz ingilis dilinin (Maritime English) əsas kommunikativ xüsusiyyətlərini üzə çıxarmağa cəhd edilməsi ilə yanaşı və onun beynəlxalq gəmilərin bortunda dənizçilər tərəfində ortaq dil kimi istifadə olunmasının əsas səbəbləri də göstərilir.

Hər bir dil insanlar arasında ünsiyyət yaratmağa xidmət edir. İngilis dili, burada Dəniz ingilis dili müxtəlif millətlərin və müxtəlif ünsiyyət bacarıqları olan insanların olduğu müasir gəmilərin bortunda gəmi heyəti üçün, xüsusi ünsiyyət vasitəsi kimi nəzərdən keçirilir. İngilis dilinin bu xüsusiyyəti BDT (İMO) tərəfindən rəsmi olaraq müəyyən edilmiş və qanunla STCV və SOLAS kimi beynəlxalq konvensiyalarda təsbit edilmişdir.

Məqalədə, həm də Dəniz ingilis dilinin (ME) yaxşı səviyyədə öyrənilməsində və ünsiyyət bacarıqlarının yaradılmasında ortaya çıxan problemlər nəzərdən keçirilir və kursantların (tələbələrin) xarici dil öyrənmələrini asanlaşdırmaq üçün bəzi metodiki yollar tövsiyə olunur. Düşünmək olar ki, bu cür tədris proqramlarının və materiallarının hazırlanması onlara fənn sahəsində ünsiyyət vərdişlərini yaxşılaşdırmağa imkan yaradardı.

Abstract. The article focuses on the communicative specificities of Maritime English (ME) both as a type of specialized discourse (communication) in academic and professional sectors and as a common language used to facilitate communication at sea. It is attempted to reveal main features of Maritime English and its use as a **Lingua Franca** by seafarers on board international ships.

Any language serves as a tool for communication among people. Thus, English, i.e. Maritime English is considered as a specialized communicative tool for, particularly, crews on board modern ships consisting of different nationalities and having various communication skills. This function of English has been officially determined by IMO, and has been prescribed in the international conventions like **STCW** and **SOLAS** by law.

The article also deals with some challenges in teaching good Maritime English and Maritime English communication skills and offers some ways to facilitate teaching cadets (students) ME. To accomplish this task, designing content-based language learning activities are taken as bases by integrating Maritime English along with the requirements of the students' profession. The development of such teaching programs would enable them to improve communicative skills in their subject area.

Аннотация. В статье рассматриваются коммуникативные особенности морского английского языка (ME) как вида особого дискурса (коммуникации) в академическом и профессиональном секторах, а также как общего языка (*English as a Lingua Franca*), используемого для облегчения общения на море. Предпринята попытка выявить основные особенности морского английского языка и его использование в качестве лингва-франка (*lingua-franca*) моряками на борту международных судов.

Цель любого языка - служить средством общения между людьми. Таким образом, английский язык, здесь морской английский рассматривается как особый коммуникативный инструмент, в частности, для экипажей на борту современных судов, состоящих из разных национальностей и обладающих различными коммуникативными навыками. Эта функция английского языка была официально определена ИМО и законодательно закреплена в международных конвенциях, таких как STCW и SOLAS.

В статье рассматриваются проблемы, возникающие при изучении морского английского языка (ME) на хорошем уровне и создании коммуникативных навыков, рекомендуются некоторые методические способы для облегчения курсантам (студентам) изучения иностранного языка. Можно подумать, что разработка таких учебных программ и материалов позволила бы им улучшить свои навыки общения в области специализации.

Açar sözlər: dəniz diskursu, kommunikasiya, dəniz ingilis dili, peşəkar məqsədlər üçün ingilis dili, ortaq dil (lingua-franka)

Key words: maritime discourse, communication, maritime English, English for special purposes, common language (lingua-franka)

Ключевые слова: морской дискурс, коммуникация, морской английский язык, Английский язык для профессиональных целей, общий язык (lingua-franka)

Giriş. Diskurs (dil fəaliyyəti prosesi) və ya kommunikasiya (ünsiyyət) cəmiyyətdə ən geniş yayılmış sosial fəaliyyət sahəsidir. Daha doğrusu kommunikasiya vasitəsilə insanlar öz aralarında fikir mübadiləsi edir, öz düşüncələrini başqaları ilə bölüşür və digər insanların fikirlərini dinləyir və nəticə çıxarırlar. Media sahəsi üzrə tanınmış ingilis alimi Con Fiskə (John Fiske) görə kommunikasiya prosesi “*mesajlar, söhbətlər və danışqlar vasitəsilə baş verən qarşılıqlı sosial münasibətlər*” formasıdır. (... *when talking about communication, we should keep in mind the process of sending and receiving information through the form of messages, considering both the verbal and nonverbal components of communication*) [4].

Qeyd etmək lazımdır ki, kommunikasiya prosesindən danışarkən biz ünsiyyətin həm verbal, həm də, qeyri-verbal (yazılı nitq forması, intonasiya, bədən hərəkətləri və s) komponentlərindən istifadə edirik. Bu baxımdan informasiyanın alınması və ötürülməsi tam bir kommunikasiya prosesi kimi nəzərdən keçirilməlidir.

Kommunikasiya prosesi insanlar üçün özlərini ifadə etmək nöqteyi-nəzərindən digər fəaliyyət proseslərindən öz zənginliyi baxımından ciddi şəkildə fərqlənir. Hətta qeyri-lingvist sahələrə aid mütəxəssislərin də bu sahəyə artan marağı və töhvə vermək istəyi fikirlərimizin dolayısı ilə təsdiqlənməsidir.

Kommunikasiya prosesində insan faktoru əsas rol oynadığından, bu prosesin müxtəlif dillərdə danışan insanlar üçün sadələşdirilməsi və insanlar arasında baryerlərin aradan qaldırılmasını təmin etmək üçün ümumi bir təbii dildən istifadə olunması məsələsi də diqqət çəkən məqamlardan hesab edilir. Vurğulamaq lazımdır ki, bu istiqamətdə dünya lingvistləri tərəfindən bu gün də araşdırmalar aparılır. Bir maraqlı məqam da ondan ibarətdir ki, türkdilli ölkələrin dilçiləri və mütəxəssisləri də türk xalqları arasında vahid Türk dilinin formalaşması istiqamətində araşdırmalar aparır və bu sahədə artıq müəyyən müsbət nəticələr də əldə edilmişdir. Bu problemin həll edilməsi istiqamətində “*İngilis dili dünyada ortaq bir dil kimi (English as a Lingua Franca (ELF)) eyni dildə danışmayan və tamamilə yad milli mədəniyyətlərə sahib olan insanlar arasında praktik dil aləti kimi qəbul edilmiş və ünsiyyət vasitəsi kimi seçilmişdir*” (*English as a Lingua Franca (ELF) has been widely accepted*

as a practical communicative tool in world communication between speakers 'who share neither a common native tongue nor a common (national) culture, and for whom English is the chosen foreign language of communication' [2].

Bu məsələ özünü daha çox müxtəlif millətlərin nümayəndələrinin bir yerdə çalışdığı sahələrdə (bu məqalədə dənizçilik sahəsində) büruzə verir. Beynəlxalq aləmdə hamı tərəfindən qəbul edilən və işlədilən ümumi ortaq dil "*lingua franca*" funksiyasını bu gün təbii olaraq ingilis dili yerinə yetirir. İngilis dilinin dünyada bu beynəlxalq statusa sahib olması, əlbəttə son 200 ildə bu dildə danışan insanların həm siyasi, həm də iqtisadi sahədə qazandıqları uğurlarla bağlıdır.

Dəniz ingilis dili və dəniz diskursu. İngilis dili dünyada Beynəlxalq Dənizçilik Təşkilatı (BDT) - the International Maritime Organization (IMO) - tərəfindən rəsmi *dənizçilik dili* (bundan sonra ***Dəniz ingilis dili-Maritime English***) kimi qəbul edilmişdir. Bu baxımdan ingilis dilini bilmək dəniz peşəsini seçmiş mütəxəssislər üçün həyatı önəm daşımaqla bərabər, professionallıq baxımından da ən vacib keyfiyyət hesab edilir. Hətta professionallıq baxımından ingilis dilini bilmək şərti kapitan köməkçilərinin hazırlanması üzrə beynəlxalq konvensiyalarda (*Dənizdə həyat təhlükəsizliyinin qorunması-Safety of Life at Sea-SOLAS* və *Dənizçilərin Təlimi, Sertifikatlaşdırılması və Növbə çəkmə Standartları haqqında Beynəlxalq Konvensiya- International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers (STCW)* da öz əksini tapmışdır. Və bu xüsusilə Beynəlxalq Dəniz Təşkilatının (**IMO**) 1995-ci ildə ingilis dilini rəsmi dənizçilik dili kimi qəbul etməsindən sonra daha da aktual olmuşdur. Nəticə etibarı ilə dənizçilərə kömək məqsədilə 2001-ci ilin noyabrında BDT-in "*Dənizçilik üzrə Standart Kommunikasiya ifadələri*" (*Standard Maritime Communication Phrases (SMCP)*) adlı nəşri işıq üzü gördü. Qeyd etmək yerinə düşər ki, bu ifadələr dənizdə ola biləcək bütün müasir şərtləri əhatə edir və iki hissəyə bölünür:

a) *xarici aləmlə əlaqələr yaratmaq üçün istifadə edilən ifadələr, məsələn, meteoroloji xəbərdarlıqlar. (the External Communication Phrases, e.g. meteorological warnings)*

b) *gəmi bortunda istifadə edilən ifadələr, məsələn, Losman kapitan körpüsündədir. (the On-board Communication Phrases, e.g. Pilot on the bridge.)*

"Dənizçilik üzrə Standart Kommunikasiya ifadələri" (Standard Maritime Communication Phrases (SMCP)) *Dəniz İngilis dilinin (Maritime English)* əsas tərkib hissəsi hesab edilir.

"Dənizçilərin Təlimi, Sertifikatlaşdırılması və Növbə çəkmə Standartları haqqında Beynəlxalq Konvensiya" (International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers (STCW) sənədinin IV hissəsində göstərilir ki, "*beynəlxalq konvensiyaya uyğun olaraq növbəçəkmə məsuliyyəti olan bütün zabıtlar (şturman və ya mühəndislər) ingilis dilini həm şifahi, həm də yazılı şəkildə çox yaxşı bilməlidirlər*" (s.49) (*Under the STCW Convention, all officers in charge of a watch (navigational or engineering) must have a good command of spoken and written English*) [6].

Bu sənədə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasında da peşəkar dənizçi kadrların hazırlanması ilə məşğul olan Azərbaycan Dövlət Dəniz Akademiyasında (ADDA) da milli proqramlar çərçivəsində "Ümumi İngilis dili-General English" və "Peşə yönümlü ingilis dili" (English for Special Purposes-ESP) fənləri tədris olunur. Artıq 2020-ci tədris ilindən ingilis dilinin tədrisini daha da təkmilləşdirmək və tələbələrin xarici dillərdə artan tələblərini və kompetensiyalarını daha da inkişaf etdirmək məqsədilə bu sahədə əlavə fənnlərin, "Kommunikativ ingilis dili-Communicative English", "İşgüzar ingilis dili-Business English", "Akademik oxu və yazı-Academic reading and writing", "Nitq vərdislərinin inkişaf etdirilməsi-Enhancement of speech habits" və sair. tədrisinə start verilmişdir. Bundan əlavə artıq bir neçə ildir ki, "Azərbaycan Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi" (QSC) və onun rəhbərliyinin birbaşa təşəbbüsü ilə Azərbaycanda ingilisdilli milli dənizçi kadrların hazırlanması məqsədi ilə Dəniz Akademiyasında ingilisdilli qruplar üçün müxtəlif ixtisaslar üzrə qəbul aparılır və bu qruplarda bütün fənlər ingilis dilində tədris edilir. Dəniz ingilis dili (Maritime English -ME) ingilis dilinin xüsusi bir növüdür və dildə məna daşıma baxımından bir sıra akademik və peşəkar bölümlərlə daban-dabana ziddiyyət təşkil edir. Lakin gəmilər arası, gəmi-sahil və gəmi göyartəsində (bortunda) dənizçilər arasında baş verən kommunikasiya prosesində xüsusi dəniz dili növü kimi istifadə edilir. Nəzərə alsaq

ki, peşəkar məqsədlər üçün istifadə edilən dil (*professional language*) xüsusi sahələrdə və xüsusi məqsədlər üçün işlədilir, o zaman “*biz bu dili bir dilin alt dili ((xüsusi törəməsi-sublanguage) kimi*” də qəbul edə bilərik [5].

Məlumdur ki, dənizdə səhv etməyin nəticəsi çox ağır olur. Biz səhv deyərkən həm texniki, həm də dil (ünsiyyət) səhvlərini nəzərdə tuturuq. Dənizçilər ünsiyyət prosesində maksimum diqqətli olmalı və hər sözü və ya ifadəni dəniz şəraitindən asılı olaraq ən azından iki və ya üç dəfə aydın şəkildə təkrar-təkrar deməlidirlər. Dənizçilik elə bir sahədir ki, bir gəmidə müxtəlif dil daşıyıcıları ola bilər. Dil baxımından ola biləcək hər hansı bir anlaşılmazlıq bədbəxt hadisə ilə nəticələnə bilər. Bu səbəbdən ingilis dilinin dənizçilər tərəfindən və dəniz sənayesində bir ümumi ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə edilməsi bir zərurət olmuşdur. Qeyd etmək vacibdir ki, “*kommunikasiya nəticəsində yaranan hər hansı bir problem təkcə gəmi heyəti üçün deyil, eləcə də gəmi və ətraf mühit üçün də təhlükələr yarada bilər*” [3]. Məhz bu səbəblər dənizçilərin standart bir dildən istifadə etməsini bir zərurətə çevirmişdir. Başqa sözlə desək, dənizçilik nəqliyyat sistemində BDT (İMO) tərəfindən təqdim edilmiş standart dəniz ifadələrindən istifadə etmədən nə uğurlu ünsiyyət prosesindən, nə də təhlükəsiz dəniz ticarəti daşımalarından söhbət gedə bilməz.

Metodologiya. Ünsiyyət prosesində dənizçilik sahəsinə aid olan həm yazılı mətnlərin oxunması, tərcüməsi və təhlili, həm də şifahi nitqin formalaşması üçün nəzərdə tutulmuş dialoqların dinlənməsi və reproduksiyası (təqlidi) xüsusi önəm daşıyır. Bu yanaşma xüsusi təyinatlı və peşə yönümlü ali təhsil müəssisələrində zəruri tələb kimi qoyulur. *Dəniz ingilis dili (Maritime English)* ayrıca bir dil olmasa da, ingilis dilinin xüsusi bir tipi hesab olunur və adətən “*Xüsusi məqsədlər üçün ingilis dili-English for Special Purposes (ESP)*” qrupuna aid edilir. Buna görə də bu tip ali təhsil ocaqlarında xarici dillərin tədrisi müəllimlərdən peşəkarlıq və xüsusi hazırlıq tələb edir. Diskurs fəaliyyətinin səmərəliliyini artırmaq üçün dənizçiliklə bağlı ingilis dili dərslərində (xüsusilə ünsiyyət tipli dialoqlarda) zəruri olan dil qaydalarına əməl edilməlidir.

Dəniz profilli ali təhsil müəssisələrində ingilis dilinin öyrədilməsi ümumi ingilis dilinin tədrisi metodologiyasına “söykənsə” də tamamilə yeni yanaşma tələb edir. Burada tələbənin ümumi baza bilikləri də nəzərə alınmalıdır. T. Dudli Evans (T. Dudley-Evans) və M. St. Conz (M. St John) xüsusi profilli məktəblərdə xüsusi məqsədlər üçün nəzərdə tutulan ingilis dilinin (ESP) öyrədilməsi zamanı “mütləq və dəyişən xüsusiyyətlər” kateqoriyasına aşağıdakıları daxil edirlər. Mütləq xüsusiyyətlər;

a) ESP tələbənin ehtiyaclarına cavab verir;

b) ESP-də müəyyən peşəyə xas olan, üstünlük təşkil edən tədris metodları və fəaliyyət növləri tətbiq edilir.

c) ESP dildə (qrammatika, lüğət, qeydlər aparmaq kimi fəaliyyətlərə), bacarıq və qabiliyyətlərə, janrlar və diskursa diqqət yetirir.

ESP-nin dəyişən xüsusiyyətlər sırasında isə;

a) ESP konkret fənn və ixtisası nəzərə alır və fəaliyyət bunun əsasında aparılır;

b) müxtəlif (fərqli) dərslər situasiyalarında ümumi ingilis dili (GE) tədrisi zamanı istifadə edilən üsullardan tam fərqli olan metodlardan istifadə oluna bilər;

c) böyük ehtimalla ali peşə təhsili müəssisələrində yüksək səviyyəli tələbələr üçün, ya da peşəkar ünsiyyət prosesində istifadə üçün nəzərdə tutulmuşdur. Ümumiyyətlə, Dudli Evans və Conz ESP-nin yaxşı dil bilikləri olan tələbələr üçün nəzərdə tutulduğunu hesab edirlər [1].

Hər iki kateqoriyaya xas olan üstünlüklər və çatışmayan cəhətlər mövcuddur. Lakin, hər iki kateqoriya üçün ümumi olan bir yanaşma diqqəti çəkir. Bu isə mütləq xüsusiyyətlər sırasında qeyd edilən tələbənin *konkret ehtiyaclarıdır*. Bu baxımdan ESP dərsləri tələbənin ehtiyaclarını nəzərə almaqla təşkil edilməlidir.

Əksər hallarda ESP dərslərində öyrənilənlərdən dil sisteminin baza biliklərini bilmələri tələb kimi qoyulur. Bununla belə xarici dili öyrənməyə yenicə başlayanlar arasında da ESP dərsləri keçmək istəyənlərə də rast gəlmək olur.

Unutmaq olmaz ki, istənilən dil hazırlığı ünsiyyət prosesini özü üçün hədəf sayır. Yaxşı ünsiyyət qurmaq bacarığı sadəcə olaraq öyrənilən dilin leksik vahidlərini, ifadələrini və qrammatik

strukturlarını öyrənməyə deyil, əslində daha çox dinləmə və dinlənən informasiyaya (dialoga, söhbətə və s) reaksiya vermək, öz müsahibi ilə fəal dialoga girmək bacarığına əsaslanır.

Təcrübə. Tələbələr (müdəvimlər) arasında ingilis dilində yazılmış dinləmə kasetlərinə qulaq asarkən (simulyasiya tipli dialoglar (*simulated dialogues*)) onların dinlədikləri mövzuya nə qədər maraq göstərmələri və ya motivasiyaları qeyd edilir. Bu həm ümumi ingilis dilinə (*General English, GE*) aid dinləmə dialogları, həm də ESP istiqamətli dinləmə dialogları ola bilər. Bu eksperimental fəaliyyət prosesi daha effektiv olsun deyə eyni şərtlər daxilində iki-iki olmaqla tələbələr arasında növbə ilə də keçirilə bilər. Bu zaman hər iki tələbənin eyni mövzuya nə qədər diqqət vermələri, növbə ilə bir-birinə müraciət etmələri, ünsiyyət prosesində onların hansı qeyri-verbal dil komponentlərindən istifadə etmələri, leksik və qrammatik səviyyələrinin üzə çıxarılması, fonetik qabiliyyətlər və sair dil xüsusiyyətləri uğurla üzə çıxarıla bilər.

Nəticə. Bu məqalədə Dəniz ingilis dilini (*Maritime English*) ayrıca götürülmüş vahid bir dil formasında nəzərdən keçirmək düzgün olmazdı. Dəniz İngilis dilinə (*Marine English*) əslində xüsusi diskursun çoxşaxəli bir növü kimi baxmaq daha doğru olardı. Qeyd etmək yerinə düşər ki, dəniz diskursu öz xüsusiyyətlərinə görə quru, maraqsız və emosionallıqdan uzaq bir dil tipi görünə bilər. Amma xüsusi dil tiplərinə aid olan bu xüsusiyyətlərə başqa sahələrdə də rast gəlmək olar. Araşdırmalardan bu nəticəyə gəlmək olar ki, Dəniz ingilis dili (*Maritime English Discourse*) istiqamətində kommunikasiya vərdişlərinin öyrədilməsində, dənizçilik kontekstində informasiya ötürülməsi və alınmasında əsas meyarlar:

- tələbələr arasında “dənizdə” müxtəlif situasiyalara aid şifahi nitqlə bağlı dialogların təşkili və keçirilməsi ehtiyacı;
- tələbələrin Dəniz ingilis dilinə aid standart söz və ifadələrdən istifadə etməklə öz aralarında kommunikasiya mühiti yaratmaq bacarıqları;
- dənizçiliklə bağlı müxtəlif mövzularda “Standart Dəniz Sözlərindən” (*Standard Maritime Vocabulary*) istifadə etməklə öyrənilən biliklərin və ünsiyyət bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi;
- Dənizçiliklə bağlı və ya tələbələrin ixtisas ehtiyaclarını ödəyən dinləmə materiallarının (video, audio, disklər, kasetlər və sair) simulyativ reproduksiyası və nəticələrin təhlili ola bilər.

Dəniz ingilis dili istiqamətində tədrisin daha keyfiyyətli olması üçün təkcə təhsil verən müəssisənin məsuliyyətindən danışmaq düzgün olmazdı. Həç şübhəsiz kommunikasiya vərdişlərinin aşılınması tədrici bir proses olduğundan birada müəllimin peşəkarlığı da böyük rol oynayır. Bir daha vurğulamaq yerinə düşər ki, kommunikativ bacarıqlar leksik və qrammatik strukturların yüksək səviyyədə mənimsənilməsindən keçmir. Əsas məsələ bu “üstünlüklərdən” istifadə edərək danışmaq qaydalarının və vərdişlərinin öyrənilməsi və praktik tətbiq edilməklə kommunikativ vərdişlərin inkişaf etdirilməsidir.

Ədəbiyyat

1. Бородин, Н. В. Морской английский язык в обеспечении безопасности мореплавания // Научные труды Дальрыбвтуза. 2010.
2. Firth, A., “The Discursive Accomplishment of Normality: On ‘Lingua Franca’ English and Conversation Analysis”, *Journal of Pragmatics*, Vol. 26, (1996), pp. 237-259
3. *Maritime English*. Volume 1. Παρασκευη λ. Παπαλεωνιδα, Athens, 2015
4. Nadrag, L. (1999) A psycholinguistic Approach to Communication in English Language Teaching. In vol. “Knowledge based organization”, The 14 International Scientific Conference, Sibiu, 27-29 Nov, 2008, pp. 148-155
5. Sanela Kovacevic Pejakovic. *Maritime English Language – Features*. *European Journal of Language and Literature Studies*. September-December 2015, vol.1, issue 3
6. *STCW A GUIDE FOR SEAFARERS*. Taking into account the 2010 Manila amendments
https://www.mptusa.com/pdf/STCW_guide_english.pdf

Məqalə qəbul olunub: 04.03.2021

Təvsiyə ediblər: t.e.d., prof. Z.Ə. Rüstəmov